

УДК 655.5

І.А. Мельник

ІВАН ТИКТОР – ЗАСНОВНИК І ОРГАНІЗАТОР ПРОФЕСІЙНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВИДАВНИЦТВ

Серед постатей, які відіграли важливу роль в українському національному русі першої половини двадцятого століття, значне місце належить Івану Тиктору – відомому видавцю та організатору преси. Між тим вшанування його столітнього ювілею від дня народження в липні 1996 року пройшло в Україні малопомітно. Значною мірою це пояснюється як недостатньою обізнаністю широкої громадськості з суспільною й професійною діяльністю І. Тиктора, так і малодослідженістю української видавничої справи взагалі. Не секрет, що в українській історіографії ґрунтовно вивчені лише початки вітчизняного друкарства¹, дещо зроблено в напрямку вивчення історії українського книговидання ХІХ століття², тоді як розвиток національної видавничої справи в Україні першої половини ХХ століття практично не досліджувався. Тому вивчення видавничої діяльності І. Тиктора в контексті розвитку національного руху в Україні, його впливу на тогочасне суспільно-політичне життя Галичини, як і подальше комплексне дослідження під цим кутом зору даної теми упродовж його професійної та громадської роботи, видається нам повчальним і корисним.

Насамперед потребує вивчення становлення І. Тиктора як особистості, формування його світогляду. Необхідно зробити ґрунтовний аналіз участі та ролі І. Тиктора в створенні професійних українських видавництв і, зокрема, дослідити унікальний досвід діяльності видавничого концерну “Українська преса”, який дозволяв І. Тиктору в надзвичайно складних умовах бездержавності України забезпечувати систематичний випуск прекрасних, конкурентоздатних видань, гідно відстоювати національні пріоритети українського народу.

¹ Див.: наукові розвідки І. Крип'якевича, Г. Коляди, Я. Ісаєвича, І. Огієнка, І. Свенціцького та ін.

² Див.: дослідження Дорошенка В., Якимовича Б. та ін.

Заслуговує розлогого наукового вивчення тематична спрямованість видавничої діяльності І. Тиктора, оскільки основні його бібліотечні серії та часописи охарактеризовані фрагментарно, так само, до речі, як і участь І. Тиктора в створенні періодичних видань та налагоджені мережі для їх розповсюдження. Отже, йдеться про комплексне дослідження видавничої діяльності І. Тиктора як важливої частини політичного і громадського руху та її ролі в культурному і політичному процесах в Україні першої половини ХХ століття.

Розв'язанню поставленої мети сприятиме широка джерельна база. Насамперед – видання, які вийшли друком у його численних бібліотеках. Ці книги мають важливе значення для розуміння та характеристики державницьких позицій І. Тиктора, як, зрозуміло, і всі видавничі серії, які побачили світ у досліджуваній період. Багатющим джерелом для вивчення життєвого шляху І. Тиктора, формування його світогляду, як і всього, що стосується видавничої діяльності, є тогочасні друковані видання, і зокрема, ті, що безпосередньо ним організовувались і видавались. Незаперечне значення мають збірники документів, листування І. Тиктора, архівні матеріали тощо.

Дослідження показало, що Іван Тиктор був непересічною діяльною та цілеспрямованою людиною. Народився він у заможній хліборобській родині 6 липня 1896 року в селі Красне Золочівського повіту на Львівщині. Навчався у гімназії в Рогатині, пізніше у Львові. Це відіграло важливу роль у його становленні як національно свідомого громадянина й патріота. Адже гімназії, якими, як відомо, опікувалась “Рідна школа”, були важливими осередками українства. Юний І.Тиктор брав активну участь у процесах національно-культурного відродження краю, був ініціатором багатьох корисних і цікавих справ. Організував, зокрема, у рідному селі при читальні “Просвіти” драматичний гурток і ставив тут українські вистави, в яких, за спогадами сучасників, був артистом і режисером, диригентом і гримером. Забезпечував також сільських аматорів театральними костюмами.

Подібних у біографії Івана Тиктора чимало, вони промовисті штрихи до його характеру, свідчення того, що вже в молоді роки він обрав шлях активного учасника подій, які розгортались у Галичині на початку ХХ століття. Закономірно, що в бурхливому 1914 році 18-річний І. Тиктор йде

добровольцем в Українські Січові Стрільці. Легіони УСС стали для нього, як і більшості його ровесників (добровольцями в усууси пішли всі його колеги-гімназисти на чолі із директором гімназії М. Галушинським), школою мужності й духовного гарту.

Упродовж чотирьох років І. Тиктор боровся за волю України в лавах Січових Стрільців, ще рік – в Українській Галицькій Армії, після упадку ЗУНР потрапив до концентраційного табору і перебував там до 1921 року.

Поразка українців у національно-визвольних змаганнях не зламала Івана Тиктора. В горнилі війни за державну незалежність України викристалізувався його характер, сформувалось життєве кредо. Він усвідомив, що в тогочасних суспільно-політичних умовах виборити свободу й незалежність Батьківщині буде нелегко, що дорога до цієї мети – складна і довготривала. Однак він зрозумів і те, що для того, щоб національна ідея не згасла разом із припиненням збройної боротьби, щоб вона продовжувала консолідувати український народ, її треба постійно підтримувати в свідомості й серцях людей. Цьому мала сприяти, на глибоке переконання І. Тиктора, повсякденна діяльність українських культурно-просвітницьких організацій. А тому він знову поринув у громадське життя: відновив насамперед у Красному роботу Церковного дому, де під його патронатом почали діяти гуртки “Рідної школи”, Союзу Українок”, кооперативи “Сила”, “Українська каса”, читальня “Просвіти”, хор та духовий оркестр. Він організовував також щорічно святкові концерти, вечори пам’яті Тараса Шевченка, Івана Франка та ін.

Новий етап у житті Івана Тиктора почався в 1923 році, коли він увійшов до складу акційної видавничої спілки “Новий час”. Відтоді предметом його повсякденного інтересу стає видавнича справа.

З аналізу видно, що видавничу діяльність Івана Тиктора можна поділити на п’ять періодів. Перший, львівський, розпочався з випуску часопису “Новий час”. Спочатку це був тижневик, пізніше він виходив 2 – 3 рази на тиждень, а з вересня 1926 року – щоденно. За короткий період І. Тиктору вдалося поставити діяльність видавництва на хорошу професійну основу. Щороку тут виходили друком нові видання, які привертали до себе увагу великої кількості читачів. Особливо популярними

були газета “Народна справа”, журнали “Наш прапор”, “Комар”, “Наш лемко”, “Дзвіночок”, календар “Золотий колос”.

Книговиданням І. Тиктор почав займатися після серйозної “розкрутки” часописів, тобто, коли вони досягли масових тиражів. Характерно, що майже при кожному періодичному виданні він налагоджував випуск книжкової серії. Так, при газеті “Народна справа” виходила “Народна бібліотека”, при журналі “Наш прапор” – “Українська бібліотека”, “Бібліотека аматорського театру”, “Музична бібліотека”, при “Дзвіночку” – книжкова серія “Ранок”.

Першою книжкою, яку видрукував Іван Тиктор, була наукова розвідка Михайла Возняка “Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії”. Вона вийшла друком у 1923 році і мала великий розголос у краї. Як справедливо зазначив Євген Яворівський, сучасник і колега І. Тиктора, він перед усім світом доказав те, що досі не було доказане, а саме, що також і ми є здібні до таких великих зусиль і таких великих досягнень. між іншим на пресовому та видавничому полі, як і інші народи³. Підтвердженням цих слів стали книги, які, з легкої руки Івана Тиктора, з’являлися одна за одною у видавництві “Наш час”. За короткий період від видав 80 томів “Української бібліотеки”. Тут були представлені найкращі твори українських письменників минулих років, переклади з іноземних літератур, а також оригінальні праці тогочасних авторів.

Львівський період видавничої діяльності І. Тиктора, як засвідчує аналіз, був найяскравішим і найпліднішим у його житті. З 1923 по 1939 роки він видрукував стільки книг, що і в наш час далеко не кожне державне видавництво може похвалитися таким вагомим творчим здобутком. Саме тоді Іван Тиктор створив видавничий концерн “Українська преса” – перший і єдиний у своєму роді в історії української журналістики й друкарства національний видавничий центр. Долаючи неймовірні труднощі, в умовах, коли польська влада жорстко розправлялась на теренах Галичини з усім українським, він забезпечив міцну матеріальну основу для випуску українських часописів і книг. Крім вищезгаданої “Української бібліотеки”, у видавництві регулярно з’являлися книги “Бібліотеки “Нового часу”. Кожного місяця виходили друком оригінальні театральні п’єси в книжковій серії

³ Див.: Іван Тиктор: 25-ліття його пресової і видавничої діяльності. Львів, с. 4.

“Український театр”. Та все ж найбільшим досягненням Івана Тиктора був випуск книг “Історичні бібліотеки” і, зокрема, таких фундаментальних творів, як “Велика історія України”, “Історія української культури”, “Історія українського війська”, “Велика всесвітня історія”. Всього за 25 років видавничої діяльності Іван Тиктор випустив у світ 400 нових українських книг.

Концерн “Українська преса” припинив свою діяльність у вересні 1939 року, після встановлення у Львові Радянської влади, яка конфіскувала друкарню І. Тиктора з усіма запасами паперу, а він перед загрозою фізичного знищення змушений був виїхати за межі України. Перебуваючи в 1940–1941 роках у Кракові, Іван Тиктор працює в єдиному на той час українському видавництві при Українському Центральному Комітетові, який очолював В. Кубійович. За півтора року тут було надруковано 195 українських книг. Крім того, І. Тиктору вдалося організувати у Кракові українське релігійне видавництво “Нове життя”. Тут виходили друком двотижневик “Воскресіння” та книжкова бібліотека під однойменною назвою вийшло 10 книг національно-релігійного змісту.

У липні 1941 року І. Тиктор уже в окупованому німцями Львові передає видавництво “Нове життя” отцям студитам, а сам їде до Києва з надією започаткувати там видавничу діяльність. Однак німці не дозволили йому реалізувати задумане. Тому він переїжджає до Рівного, де організовує видавництво “Волинь”. Тут виходять часописи “Волинь”, “Орленя”, “Український хлібороб”, а також книжкові серії “Антикомуніст” і “Театральна бібліотека”.

Видавнича діяльність І. Тиктора на Волині була короткочасною. Німецька влада не захотіла миритись з патріотичною діяльністю українських видавців. Окупанти заарештовують спочатку головного редактора “Волині” письменника Уласа Самчука, а влітку 1943 року й директора видавництва Івана Тиктора. Дивом уцілівши (18 листопада 1943 року німці розстріляли 870 в'язнів-українців, які знаходились у рівненській тюрмі), він разом із сім'єю виїжджає до Відня.

В Австрії Іван Тиктор випускає друковану продукцію для українців, які опинились у таборах для переміщених осіб. Першим виданням, що вийшло у Відні, була колядка “На пошану світлої пам'яті князя Української Церкви митрополита Андрея Шептицького”. Протягом 1945–1947 років вийшли друком

Великодні привітання, маленький кишеньковий календар на 1947 рік, кілька серій художніх листівок, ікони Пречистої Богородиці, самовчителі “Скоро по-англійськи”, “Скоро по-французьки”, поема Л. Мосендза “Каніферштан”, “Календарець українського скитальця на 1948 р.” та ін.

Восени 1948 року Іван Тиктор потрапляє до Канади, країни, в якій він знову розгорнув активну видавничу діяльність, реалізує чимало творчих проектів. Канада стала для нього, фактично, другою Батьківщиною: тут він прожив 36 років свого життя.

Почав працювати у тижневику “Новий шлях” як керівник видавництва й друкарні. Крім тижневика, тут щорічно виходили часописи “Голос молоді”, “Смолоскип”, “Комар” та ін. Деякий час І. Тиктор очолював видавництво “Наша мета” в Торонто. Видав тут календар “Золотий колос”. У 1950 році заснував власне видавництво у Вінніпегу. Як і в 20-і роки, після поразки українських визвольних змагань, своє головне завдання І. Тиктор вбачав у підтримці серед українців національної ідеї, а тому приступив до перевидання своїх знаменитих і, зокрема, “Великої історії України”. У передмові до другого видання І. Тиктор зазначив, що ця книга скріпить розсіяних по всьому світі синів України в їхній вірі в недалеке Воскресіння Батьківщини та дасть їм сили до боротьби за її визволення.⁴ Ці слова, безперечно, стосуються й інших фундаментальних книг І. Тиктора, перевиданих ним в еміграції, зокрема “Історії українського війська” та “Історії української культури”.

У 1950 році І. Тиктор організовував “Клуб приятелів української книжки”, під видавничою маркою якого розпочав видання книжкових серій і займався цією працею до кінця свого життя.

Помер Іван Тиктор 26 серпня 1982 року в Торонто.

Стаття надійшла до редколегії 30.01.98

⁴ Див.: Велика історія України. Вінніпег. 1948.